

van de maatschappelijke rol van de wetenschappen. Het ontstaan van de faculteit der sociale en politieke wetenschappen ('de zevende') is bijvoorbeeld een exponent van deze veranderde opvatting. Ook de toenemende zorg die men na 1945 toonde voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van de studenten laat een veranderde houding zien. Opvallend is eveneens dat de universiteiten, ook de UvA, aanklopten bij de rijksoverheid om een groot aantal problemen op te lossen (die zich overigens terughoudend opstelde). Al met al is er sprake van een versterking van ontwikkelingen die zich in de jaren dertig aandeedden. In die zin is de oorlog niet zozeer een breuk, als wel een katalysator geweest.

Leen Dorsman

F. Roest, J. Scheren, *Oorlog in de stad. Amsterdam 1939-1941* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1998; Amsterdam: Van Genneep, 1998, 549 blz., ISBN 90 5515 176 9).

Amsterdammers lijken onverbetelijk. In de jaren dertig was het in de hoofdstad kennelijk al zo gewoon dat fietsers zich niet aan de verkeersregels hielden, dat de politie er niet meer van opkeek. Tijdens de bezetting wekte die houding bij de veel meer gedisciplineerde Duitsers grote ergernis. Het is een detail waarmee een beeld wordt opgeroepen van de ongemakkelijke verhouding tussen de Nederlandse autoriteiten en de bezetter. Spanning was in die relatie vanaf het begin van de oorlog ontegenzeggelijk aanwezig, maar verder was er veel onduidelijk. En daar gaat het de auteurs om. Want was de bezetter van meet af aan wel zo almachtig als zij in de herinnering zou voortleven? Kwamen de Duitsers naar Nederland met het vooropgezette plan in Amsterdam een getto te vormen met als bestuur de Joodsche Raad? En verliep de Februaristaking wel zoals de organiserende communisten zich haar hadden voorgesteld of was zij eigenlijk een uit de hand gelopen demonstratie? In een wel erg lange inleiding verantwoordden Roest en Scheren hun werkwijze, de door hen gebruikte stijl die de lezer de indruk moet geven dat hij net zomin als de toenmalige deelnemers zicht op het geheel van de gebeurtenissen heeft en hun kritisch gebruik van de bronnen. Officiële verklaringen worden bijvoorbeeld genegeerd, omdat (26) 'daarin slechts *gezegd* of *beweerd* [wordt] wat gedaan is of gedaan moet worden'. De rede van rijkscommissaris Seyss-Inquart bij zijn installatie op 29 mei 1940 behandelen zij dan ook niet. Dat is jammer, omdat zijn woorden zo geruststellend leken, dat het niet denkbeeldig is dat in bestuurlijke kringen en misschien ook wel elders het idee postvatte dat het met de gevolgen van de bezetting allemaal wel meeviel.

Nadat de hoofdrolspelers van *Oorlog in de stad* zijn geïntroduceerd, schetsen de auteurs de chaos tijdens de oorlogsdagen in mei 1940 en laten vervolgens zien hoe in de daaropvolgende maanden verschillende nationaal-socialistische groeperingen zich eerst aarzelend, maar al-lengs driester in een regelrecht gevecht om de heerschappij op straat stortten. Daarbij nam de kleine NSNAP-Kruyt begin juni het voortouw met het ingooien van ruiten bij joodse en communistische zaken. Niet veel later verschenen ook de WA, de NSB en de Mussertgarde geüniformeerd op straat, waarbij zij het nog altijd van kracht zijnde uniformverbod aan de laars laptten. Op straat, in de tram, op markten, in het abattoir en in de luchtbescherming (beide laatste beschouwden de nationaal-socialisten als hun terrein) intimideerden zij joden en daagden zij politie en omstanders uit waar zij konden. Telkens bleek de gemeente verlamd doordat zij niet wist wie er moest ingrijpen, zij of de bezettende autoriteiten. De politie werd gefrustreerd door ondeugdelijke instructies en door verschillende Duitse instanties die haar ervan weerhielden bij incidenten in te grijpen of arrestanten achteraf vrijuit lieten gaan. De acties van de Nederlandse nationaal-socialisten culmineerden in de winter van 1940-1941 in een 'Judenaktion', die tot doel had het Nederlandse volk uit zijn lethargie te wekken en een nieuw

volksbestaan te doen beginnen met het overwinnen van de gezamenlijke vijand: het 'uitverkooren' joodse volk. In Amsterdam begon die actie van onderop. Vanaf december 1940 mengden zich ook de NSB, de *Wehrmacht* en de *Beaufragte für die Stadt Amsterdam* in de acties op en om het Rembrandtsplein en later in de jodenbuurt. Volgens Roest en Scheren kregen zij echter nooit greep op het geheel. In de strijd om de gunst van de arbeiders hadden zich intussen ook de communisten gemengd. Zij organiseerden acties voor verbetering van de arbeidsomstandigheden in de werkverschaffing, demonstraties bij de Arbeidsbeurs voor loon in plaats van steun en stakingen bij metaalbedrijven in Amsterdam-Noord tegen tewerkstelling van arbeiders in Duitsland. Daarmee boekten zij onverwachte successen, omdat de Duitsers de betrokken Nederlandse instanties tot toegeven dwongen. Het zijn fascinerende hoofdstukken, waarin de schrijvers aannemelijk maken dat de bezetter tenminste tot aan de Februaristaking beslist niet almachtig was. Jammer genoeg laten zij na te onderzoeken in hoeverre dat inzicht strookt met de opvatting dat de Duitsers in de eerste fase van de bezetting streefden naar vrijwillige nazificering van de Nederlandse samenleving.

Halverwege verliest het boek aan overtuigingskracht. Dat komt ten eerste doordat de chronologie wordt losgelaten. Ten tweede lijken Roest en Scheren zich niet meer te kunnen inhouden en wint de emotie het van de door hen gepropageerde onpartijdigheid jegens alle betrokkenen. Bij de behandeling van de Februaristaking en haar nasleep wordt in het bijzonder het optreden van directeuren en chefs van gemeentelijke bedrijven en diensten afgewisseld met hun verklaringen achteraf, waardoor het verhaal het karakter van een requisitoir krijgt. Bovendien is menige conclusie aanvechtbaar. Over de Februaristaking schrijven de auteurs (442/443) dat deze de CPN uit de hand liep en ontardde in een stadsoorlog en dat de communisten op dat moment geen deel uitmaakten van het algehele Nederlandse verzet tegen de bezetters. Maar het eerste is niet zo nieuw als zij het doen voorkomen. Het tweede betwijfel ik. Maakte de Februaristaking niet juist een einde aan de strijd om de macht op straat? En van algeheel verzet was in die fase van de oorlog nog geen sprake. Er bestonden slechts verspreide groepen die weerbaarheid probeerden te organiseren en daarvan was de CPN niet de minst succesvolle. Bepaald storend wordt het wanneer (447) van de opvattingen van de schrijver van het standaardwerk over de Februaristaking, B. A. Sijes, een karikatuur wordt gemaakt. Veel interessanter zijn de hoofdstukken over de anti-joodse maatregelen. Roest en Scheren laten zien dat de verschillende Duitse instanties bepaald niet eenduidig handelden en dat de ideeën over wat er met de joden moest gebeuren aanvankelijk zeer diffuus waren. Maar waar andere historici van de jodenvervolgung schrijven dat de voorzitters van de Joodsche Raad protesteerden, zien zij slechts uitstel. Voor de in het eerste bezettingsjaar opkomende gewoonte maatregelen van de bezetter op alle mogelijke manieren te traineren, hebben de schrijvers geen oog. Het lijkt erop dat zij hun uitgangspunt (42 en 458) 'dat zij de stad [hebben] gelezen, niet haar werkelijkheid beschreven', al te letterlijk hebben genomen. De slotsom moet zijn dat *Oorlog in de stad* de vele pretenties van de auteurs niet waarmaakt, hun originele kijk ten spijt.

P. J. Knegtmans

H. A. J. Klooster, *Bibliography of the Indonesian revolution. Publications from 1942 to 1994* (Bibliographical series XXI; Leiden: KITLV press, 1997, viii + 666 biz, f90,-, ISBN 90 6718 089 0).

Deze voorbeeldige bibliografie is verplicht huiswerk voor ieder die de Indonesische revolutie bestudeert. De 7000 titels omvatten niet alleen de jaren 1945-1949, maar ook de voorgeschiedenis van de Japanse periode en enkele 'nabranders', de Nieuw-Guinea-kwestie en de zaak